

DET MILITÄRA UNDERRÄTTELSEVÄSEN- DET I FRANKRIKE OCH TYSKLAND INFÖR ANDRA VÄRLDSKRIGET

Av major LENNART VON HEIJNE

UNDER hänvisning till en tidigare artikel¹ ligger det nära till hands att framställa frågan, hur det kunde komma sig, att den tyska offensiven på västfronten i maj 1940 blev en sådan överraskning. Där stodo dock uppmarscherade mot varandra sedan krigets början i september 1939 tre stormaktsarméer, vartill kommo de båda neutrala Belgien och Holland. I samtliga berörda länder hade, får man väl antaga, underrättelseväsendet sedan länge varit i fullt pådrag.

Ehuru material för ett mera fullständigt klarläggande av förhållandena inom ifrågavarande område ännu icke blivit åtkomligt och kanske aldrig blir det, skall dock här göras ett försök att något belysa hithörande med ledning av en del hittills tillgänglig litteratur. Inom denna märkas särskilt tvenne under senare åren utkomna arbeten om den militära underrättelsetjänsten nämligen från franska sidan: *Général Gauché, Le Deuxième Bureau au travail*, Paris 1953, och på den tyska: *Paul Leverkuehn, German Military Intelligence*, New-York 1954. Härtill kan läggas beträffande Tyskland den engelske journalisten *Ian Colvins* bok: *Chief of Intelligence*, London 1951, vars värde för denna studie dock knappast motsvaras av författarens imponerande källförteckning. Rörande underrättelseväsendet i England, Belgien och Holland synas f. n. i litteraturen inga uppgifter av betydelse föreligga. Härvid må även hänvisas till de båda sistnämnda ländernas allmänna neutralitetspolitik och därmed motiverade vägran till fullständigare militärt samarbete med Västmakterna, vilket dock icke helt uteslutit dylikt mellan de olika makternas underrättelseorganisationer.

General Gauché, som under åren närmast före krigsutbrottet och första krigsåret var chef för *Deuxième Bureau* (underrättelseväsen-

¹ Sv. Tidskr. 1954 sid. 400: »Västmakternas försvarsplaner i Belgien och Holland 1939—40.»

det) inom franska generalstaben, redogör relativt utförligt för de underrättelser, som anskaffades genom hans byrå och för av denna gjorda bedömanden och slutsatser. Han behandlar endast Tyskland och berör icke t. ex. Italien eller de skandinaviska länderna, vilka dock under åtminstone första krigshalvåret säkerligen tillhörde byråns spaningsområde. Ehuru Gauché icke direkt utsäger detta, synes det som om så stor del av tillgängliga resurser insatts för spaning mot Tyskland att några krafter av betydelse ej kunde avses för verksamhet åt andra håll. Beträffande sättet för anskaffandet av uppgifter anger han oförbehållsamt alla öppna vägar såsom offentliga tryck, reglementen, tidningspress, officiella resor osv., men i fråga om de hemliga källorna är han helt förtegen och hänvisar i förekommande fall endast till den under honom även lydande »Service des renseignements» (SR), vars organisation och arbetssätt dock på intet sätt blottas.

Den tyske författaren Leverkuehn¹ däremot behandlar mindre de uppgifter man erhöll beträffande de främmande staternas militära förhållanden etc. men redogör i stället till synes öppet för den tyska militära underrättelsetjänstens organisation och arbetssätt för att anskaffa uppgifter.

Frankrike.

Gauché anför att Deuxième Bureau hade före kriget kunnat helt följa och klarlägga Tysklands upprustning samt lämna en på det hela taget riktig bild av dess krigsorganisation. Siegfriedlinjen var, så långt densamma vid krigsutbrottet var färdig, helt utspanad både i fråga om principer och detaljer. Efter det polska fälttåget ansåg man sig hava fått full klarhet beträffande den aktuella tyska strids-taktiken.

På ett område torde dock underrättelseväsendet icke hava riktigt lyckats, nämligen ifråga om de tyska luftburna trupperna. Detta är så mycket märkligare som utbildning av dylika började i Tyskland redan flera år före krigsutbrottet. — Inom Västmakterna synas taktiskt användbara luftburna trupper icke stått till förfogande förrän efter något krigsår. — Den tyske generalen *v. Choltitz* anger

¹ Dr *Paul Leverkuehn* började som aktiv tysk officer före första världskriget och kom redan då in i underrättelsetjänsten. Efter kriget utbildade han sig till jurist, vistades i årtal i USA, återinträdde som reservofficer vid andra världskrigets början och tjänstgjorde även därunder inom underrättelseväsendet. Efter kriget i processerna i Nürnberg mot högsta krigsledningen och i Hamburg mot fältmarskalk *Manstein* var han en av försvarsadvokaterna.

i sin bok »Soldat unter Soldaten», Zürich 1951, att för utbildning till luftburen trupp uttogos ett par infanteriregementen, vilkas manskap icke var utvalt på annat sätt än som vanliga värnpliktiga. (Ch. själv var bataljonschef vid ett dylikt förband.) Under intensiva övningar utstuderades lämplig taktik för de olika uppdrag, var till dessa trupper på den tiden ansågos böra användas såsom tagandet av flygfält, broförbindelser, vissa slag av befästningar osv. Vid den tjeckoslovakiska krisen hösten 1938 (München) tillhörde Ch. med sin bataljon den armé, som i händelse av krig skulle från Schlesien inbryta i Tjeckoslovakiet, och i de luftburna truppernas uppgift ingick just att taga vissa befästningar och flygfält. Allt härför var noga förberett både i fråga om utspanandet av målen och lämpliga förövningar. Då sedan Sudetlandet besattes utan strid, kunde tyskarna på platsen genomspela och komplettera sin avsedda »luftburna» taktik. Det bör nu framhållas i fråga om de tyska luftburna trupperna: Det rörde sig om bl. a. hela infanteriregementen sammansatta, som förut sagts, av vanliga värnpliktiga. Under flera år före kriget bedrevos övningar med dessa relativt stora truppförband. Så kommo de nyssnämnda tillämpningsövningarna i det, som man får antaga, icke överallt vänligt stämde Tjeckoslovakiet. Trots allt detta synes intet påtagligt hava kommit till Västmakternas kännedom rörande den tyska förmågan med dylika trupper. Detta bestyrkes också av de lyckade insatser dessa kunde göra i väster den 10 maj 1940 (första offensivdagen).

Gauché framhåller att under det första krigshalvåret mötte det betydande svårigheter att få noggrannare kännedom om den tyska grupperingen. Spaning genom fiendens front var på grund av den effektiva bevakningen knappast möjlig på annat sätt än medelst någon slags våldsamt rekognoscering. Vid den kanske viktigaste delen av gränsen var detta uteslutet, så länge Belgien och Holland voro neutrala, och inför den starka Siegfriedlinjen stod ej mycket att hämta. Rapporter från SR:s agenter bakom tyska fronten kunde taga flera dagar för att nå sina första bestämmelseorter i allierat eller neutralt land, och under tiden kunna de mången gång förlora sin aktualitet. Utspaning via operationsorder el. dyl. inom staber etc. var nära nog utsiktslös på grund av tyskarnas stränga disciplin i fråga om allt hithörande. Gauché erkänner, att trots den på det hela taget fullständiga kännedomen om den tyska armén i väster beträffande organisation, materiel, taktik etc. samt den genom ett flertal inkomna underrättelser vunna vetskapen om att tiden omkring 10 maj skulle bli kritisk, så utsattes vid offensiven, när den

verkligen kom (10 maj), Västmakterna för tvenne överraskningar, båda av avgörande natur. Den ena var de tyska luftburna truppernas insatser vid uppbrytandet inifrån av Festung Holland och tagandet av övergångar över Maas och Albert-kanalen i närheten av Liège. Den andra var att huvudstöten riktades med pansartrupper genom Ardennerna. Särskilt beträffande detta senare dock rätt stora företag, som ansättningen av operationen genom Ardennerna innebar, torde det ur synpunkten Västmakternas spaning få anses vara ett bevis på gott tyskt stabsarbete, att i samband med oundgängliga förberedelser, ordergivningar etc. det icke har kunnat påvisas någon läcka, varigenom avgörande uppgifter till fiendesidan i tid kunnat sippra.

Gauchés omdöme om det tyska anfallet 1940 lyder ordagrant: »Le plan allemand est d'une puissante simplicité. Par sa conception et son exécution, il témoigne de la part du Haut commandement allemand d'une extraordinaire audace, d'une connaissance approfondie des faiblesses de l'adversaire et, pour tout dire, d'une grande maîtrise dans la direction des opérations.»

Västmakternas spaning mot de skandinaviska länderna i fredstid och under det första krigshalvåret synes åtminstone beträffande viktiga militärgeografiska förhållanden hava varit ganska ofullständig.

Ett par hithörande exempel må anföras, dock mera som kuriosas: *Reynaud* uppger i sin bok »*La France a sauvé l'Europe*», Paris 1947, att då han som konseljpresident vid ett särskilt kabinettsammanträde den 12 april 1940 angående eventuell operation mot Narvik till den närvarande överbefälhavaren general Gamelin ställde frågan om »den elektrifierade delen av malmбанan Luleå—Narvik låg på svenska eller norska sidan!» G. sade sig icke kunna svara därpå! Den bristande kännedomen å engelsk sida om klimatförhållanden m. m. omkring Narvik, då trupp ditsändes i april—maj 1940, framgår tydligt av engelska befälhavares rapporter. Ändock hade den nordskandinaviska kalotten sedan flera år viss militär aktualitet. — Att sedan efter nederlaget i Frankrike underrättelseväsendet hos Västmakterna upprustades till en hög ståndpunkt tillhör ett tidsskede, som ligger utanför denna redogörelse. —

Tyskland.

Då riksvärnet i början av 1921 efterträdde den gamla armén bildades inom krigsministeriet en »Abwehrsection» för studium av främmande länders militära förhållanden. Personalen utgjordes till en början av endast ett fåtal officerare utan för hithörande effektiva arbeten erforderlig teknisk utrustning. Men organisationen

fick växa med ökade uppgifter. Bland dessa märktes spaning inom främmande länder, intensivare motarbetande av dessas hithörande verksamhet i Tyskland, förberedelser för diverse kupper i krigstid, osv. Den officiella benämningen på denna avdelning inom Krigsministeriet växlade i den mån organisationen utvidgades, men i dagligt tal behölls ordet »Abwehr» som kollektiv benämning för allt hithörande underställt högsta militärmyndigheten. Under åren före Hitler hade Abwehr visserligen letts av skickliga officerare, men de till förfogande ställda medlen voro ännu för små, — före 1933 enl. Leverkuehn endast 1 miljon mark per år — för att några fullständigare resultat skulle nås.

I slutet av år 1934 blev den då 47-årige kommendör senare amiral *Canaris* chef för Abwehr. Detta visade sig vara ett lyckokast. Under hans skickliga ledning utvecklades Abwehr till en stor organisation berörande så gott som alla områden av militär betydelse.¹ Här kan endast i korthet antydast några inom Abwehr uppsatta eller genom detsamma kontrollerade organ.

I den mån rustningsanslagen på 1930-talet ökades kunde Abwehr upprätta och utveckla laboratorier, verkstäder, utbildningscentra osv. berörande bl. a. den materiel såsom radio, sprängämnen, pass och andra handlingar etc., som erfordrades för i främmande land arbetande personal. Den direkta utspaningen av det militärt värdefulla i utlandet skedde i regel genom i resp. länder redan i fredstid utplacerade agenter. På lämpliga platser inom eller utom Tyskland organiserades underavdelningar och rapportsamlingsställen. Personalens utväljande, förseende med utrustning, ordnandet av rapportvägar, som kunde fungera även i krigstid, m. m., fordrade mycket arbete. Allt detta är ju vanligt ABC för all dylik verksamhet

¹ *Wilhelm Canaris* (1887—1945) tillhörde som ung sjöofficer under första världskriget amiral Spees kryssaeskader, var en av de få som undkom från sjöstriden vid Falklandsöarna, lyckades taga sig över till Spanien, tjänstgjorde där i det tyska underrättelseväsendet, återvände så till Tyskland och förde 1918 som fartygschef u-båt i Medelhavet, kvarstod i tjänst efter kriget, användes vid förberedelserna till den tyska hjälpen under spanska inbördeskriget, vilket senare för honom medförde mycken good will hos Franco.

Den maktlystne Himmler med Gestapo såg i det snabbt växande och skickligt ledda Abwehr en svår konkurrent. Då våren 1944 en olyckshändelse inträffade inom Abwehr (en tjänsteman vid dess avdelning i Istanbul hoppade av) lyckades Himmler så uppblåsa händelsen inför Hitler att *Canaris* fick avgå. Efter attentatet 20 juli 1944 anklagades C. för delaktighet i planerna och för att hava utlämnat hemligheter till fienden. Han försvarade sig med stor skicklighet, blev icke överbevisad och gav aldrig något erkännande. Detta hjälpte dock ej, utan i april 1945 blev han dödad.

inom alla länders krigsmakter, men resultaten bero oftast på skickligheten hos ledningen och den »på fältet» arbetande personalen. Den tyska organisationen härvidlag synes före krigsutbrottet och under de första krigsåren hava fungerat tillfredsställande. Det må i detta sammanhang framhållas de värdefulla och lättillgängliga källor i hithörande, som utgöras av vissa länders offentliga litteratur såsom tidningspress, parlamentstryck e. dyl. Samma kan stundom gälla programhandlingar, ritningar etc. för materiel, fasta försvarsanordningar osv. vilket allt ur arbetssynpunkt måste utlämnas till leverantörer. — Av visst intresse är även uppgiften i *v. Pappen: Memoirs*, London 1952, att tyskarna kände lösningen till alla berörda länders (stridande och neutrala) för Tyskland aktuella chiffrar med undantag för vissa engelska och amerikanska. —

Till Abwehrs verksamhetsområde hörde även det viktiga motarbetandet av fientlig spaning inom Tyskland. En redogörelse här för detta arbete skulle föra för långt. Efter Hitlers makttillträde blevo samröre och åtföljande motsättningar med Himmlers Gestapo oundvikliga. Canaris arbetade dock hela tiden på att få en bestämd skillnad mellan Abwehr och Gestapo.

Föremål för den tyska spaningen var i första hand Polen, därefter Frankrike så Balticum och Ryssland, med vilket senare land dock viss vänskaplig förbindelse tillsvidare upprätthölls, dessutom tillkommo Balkan och Främre Orienten. Mot de skandinaviska länderna bedrevs enligt Leverkuehn ända till krigsutbrottet icke någon annan spaning än i största allmänhet. Rapportvägar för agenter arbetande på annat håll kunde emellertid ofta med fördel läggas genom neutrala länder. Särskilt gällde detta Belgien och Holland. Mot England fick på Hitlers order ända till 1936 intet företagas. Efterhand utsträcktes spaningen även till övriga länder.

Beträffande den tyska *fronten mot öster* må här endast anföras att genom Abwehrs försorg var den polska arméns organisation, mobilisering, uppmarsch etc. vid krigsutbrottet känd i alla erforderliga delar. I gengäld funno sedan tyskarna av i Polen tagna militära arkiv att polackernas kännedom om tyska krigsmakten var lika fullständig.

Fronten i väster. Under den kritiska tiden närmast före krigsutbrottet 1939 gjordes för de skandinaviska länderna, närmast för övervakning av skeppsfarten på Nordsjön, fullt pådrag av härför avsedda agenter och förberedda rapportvägar. Särskild uppmärksamhet ägnades hamnarna Bergen, Stavanger, Kristiansand, Oslo, Göteborg, Skagen. Hithörande organisation visade sig efter krigs-

utbrottet fungera säkert och snabbt. Först i slutet av februari 1940, då de definitiva förberedelserna för eventuellt anfall mot Danmark och Norge blevo aktuella, fick Abwehr order om fullständigare spaning inom nämnda länder. Denna kunde då tack vare Abwehrs goda organisation omedelbart igångsättas och utfördes till stor del av folk, som redan befunno sig i resp. land. De härför avsedda rapportlinjerna bestodo proven. Så gott som samtliga vidtagna och icke vidtagna försvarsanordningar kunde i tid inrapporteras.

Spaningen mot Holland, Belgien och Frankrike var vid krigsutbrottet väl organiserad och utbyggd. Ett par exempel härå må anföras:

Ländernas permanenta befästningar voro till praktiskt taget alla viktigare delar kända. Beträffande Maginotlinjen hade tyskarna haft hjälp bl. a. av tillmötesgående leverantörer till de franska försvarsarbetena, dessutom fick man kontroll på sina tidigare uppgifter genom i Tjeckoslovakiet och senare i Polen tagna planer, vilka dessa länder för sina egna befästningsarbeten fått från Frankrike.

För de till inledningsdragen för majoffensiven 1940 hörande anfallen med luftburen trupp voro beträffande Rotterdam (Hollands vid tidpunkten i fråga militära centrum) tagandet av bl. a. flygplatsen Waalhaven och närliggande viktiga broar över Lek samt i Belgien tagandet av det bekanta fortet Eben Emael jämte vissa övergångar över Maas och Albertkanalen mål av största vikt. Utspänningen mot dessa hade varit så fullständig, att de för själva anfallen avsedda truppförbanden kunde i god tid förövas mot likartade målkopior inne i hemlandet. De i och för sig ganska våghalsiga företagen lyckades också. — De båda stridande parternas ingående kännedom före kriget om Siegfried- resp. Maginotlinjen samt om de belgiska och holländska fästningarna bestyrker än en gång den gamla satsen att permanenta befästningar mycket snart bliva, alldeles fränsett deras allmänna sträckning, väl kända även i fråga om militärt viktigare detaljer. —

Spaningen mot England kunde aldrig riktigt lyckas bl. a. när landet genom sitt läge var alltför lättbevakat. Försöken att använda Irländska republiken som utgångsbas ledde icke till några resultat av betydelse.

Leverkuehn, som personligen var bekant med Canaris och genom sitt arbete i Abwehr kunde följa en stor del av hans verksamhet, framhåller att Canaris hade en särskild förmåga att ingiva absolut förtroende hos sina underlydande, detta icke minst genom att vid iråkade svårigheter hålla dem om ryggen så långt möjligt var. Ca-

naris var själv ärlig samt fordrade både ärlighet tillbaka och att Abwehr skulle arbeta enligt då ännu gällande folkrätt och godtagna lagar för krigföringen. Leverkuehn tillägger, att utan dylika grundsatser skulle det icke hava varit möjligt att skapa och hålla ihop en så effektiv organisation, som Abwehr visade sig vara.

Canaris, som på sin utsatta post självfallet fick fiender och avundsmän, synes i många stycken hava varit en gåtfull personlighet. Att han var motståndare till både Hitlers krigspolitik och Gestapos ofta grymma arbetsätt är allmänt om vittnat. Det synes ock vara otvivelaktigt, att i vissa fall genom Abwehr obehöriga uppgifter under olika syften utlämnats till fienden. Så anses hava skett 1940 omedelbart innan de då förestående anfallen mot Danmark-Norge resp. Belgien-Holland. Leverkuehn uppger, att i fråga om de båda sistnämnda länderna skulle detta hava gjorts helt på eget bevåg genom en till oppositionen mot Hitler ansluten officer inom Abwehr. Denne satsade på att underrättelsen om beslutade överfall på neutrala länder borde väcka en sådan världsoption att Hitler bleve betänksam, och därigenom möjligheter kunna yppas för någon slags fredlig uppgörelse. Colvin antyder att beträffande Danmark-Norge skulle liknande förhållanden hava rått. Men detta att blotta anfallsoperationer kort före dessas igångsättande hade kunnat kosta tusentals tyska soldaters liv t. ex. genom sänkning av fartygstransporter osv. Ett dylikt tilltag lär numera kunna bedömas på olika sätt. Är månne förräderi rätt benämning? Leverkuehn anser det vara ytterst osannolikt, att Canaris hade någon som helst delaktighet i dessa saker. Huru därmed förhållit sig blir väl aldrig klarlagt.

Den i början av denna redogörelse ställda frågan torde i viss mån kunna besvaras med att begynnelseframgångarna våren 1940 till en ej ringa del berodde på att inför kriget var underrättelseväsendet utåt och icke minst övervakningen inom landet å tyska sidan bättre och effektivare än hos länderna i väster. Detta omdöme kan knappast ändras genom de många mer eller mindre sanna legenderna, vilka dessutom kanske ej sällan igångsatts av den propaganda, som avser att förringa ett sakkunnigt och legalt »Abwehrarbete».